

УДК 378(477) «20»

М.П. БЛІХАР

ЦІННІСТЬ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Бліхар Мирослава Петрівна – лаборант Центру моніторингу історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, аспірант кафедри економіки підприємництва економічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка

У статті розглядається сутність освіти в період трансформаційних змін. Вказуються основні ознаки, яким має відповідати сучасна система освіти. Наголошується на важливості громадянської освіти.

Ключові слова: освіта, цінності, особистісно-орієнтована освіта, громадянська освіта, глобалізація.

В статье рассматривается сущность образования в период трансформационных изменений. Указываются основные признаки, которым должна отвечать современная система образования. Отмечается важность гражданского образования.

Ключевые слова: образование, ценности, личностно-ориентированное образование, гражданское образование, глобализация.

In the article essence of education is examined in the period of transformation changes. Basic signs that the modern system of education must answer are specified. It is marked on importance of civil education.

Keywords: education, values, personality-oriented education, civil education, globalization

© М.П. Бліхар, 2012

Глобалізаційні процеси соціально-економічних і духовно-культурних перетворень на зламі нового тисячоліття значною мірою сприяють підвищенню ролі освіти й культури у сучасному суспільстві, відродженню духовності. Людство починає усвідомлювати значущість духовно-моральних цінностей освітньої системи XXI століття, яке є по суті епохою духовності, епохою Людини. Сучасне українське суспільство відчуває велику потребу в тому, щоб зі школи до економіки, політики, науки, мистецтва, органів державного управління прийшло високоосвічене покоління, орієнтоване на найвищі духовні цінності, пріоритетність культурних надбань людства.

Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі проблеми реформування та вдосконалення освіти знайшли широке відображення. Серед них варто зазначити праці В.Андрущенка, В.Біблера, А.Бойко, В.Давидова, М.Євтуха, І.Зязюна, Е.Льєнкова, В.Кременя, М.Михальченка, В.Сагатовського та інших. Теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики в царині освіти розкривають у своїх працях І.Бех, П.Ігнатенко, О.Вишневський, О.Сухомлинська, В.Огнев'юк та ін.

Аксіологічні засади освіти України та ціннісний підхід стосовно організації державного управління освітою визначається Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти й державними документами в галузі освіти.

Мета даної статті – визначити сутність поняття освіта, виділити основні ознаки, яким вона має відповідати в умовах сьогодення та з'ясувати основні стратегічні пріоритети розвитку української системи освіти. М.Головагий стверджує, що людину як індивіда, як соціально активну особистість створюють і формують освіта й виховання. Освіта є важливою основою і свідченням рівня розвитку економіки, політики, духовності, культури, моральності

як найбільш загальний, інтегрований показник розвитку будь-якого суспільства [1, с. 27]

Відомий учений І.Бех зазначає, що метою справжньої освіти, зважаючи на її складність і значущість, мають стати моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних вартостей. Кожній дитині необхідно прищепити, так би мовити, смак до духовної сторони життя. Лише особистісно орієнтована освіта може досягти цієї мети. Вона має будуватись на таких засадах:

- 1) свобода, відповідальність, справедливість, творчість, співпраця;
- 2) дитяча самодіяльність, її активний характер;
- 3) вільна творча продуктивна праця як базис виховання;
- 4) розвиток творчої індивідуальності;
- 5) виховна полісистемність (індивідуально-типологічна диференціація вихованців вимагає відповідних виховних систем).

Отже, особистісно-орієнтована освіта виходить із самоцінності особистості, її духовності й суверенності. Тому вона може вважатися гуманістичною. Її мета – формувати людину як особистість, творця самої себе і навколишніх умов [2, с.9].

М. Роганова стверджує, що сучасна освіта має ґрунтуватися на парадигмі «людина культури», якій близькі історичні і культурні традиції, в якій сформовані культурні цінності, устремління до моральності, краси, вищих духовних засад. Культурологічні знання створюють для сучасної молоді орієнтири в сучасному полікультурному світі, сприяють формуванню навичок міжкультурного спілкування, розвитку гармонійних взаємин із світом [3, с. 177].

Сьогодні досить багато говорять про перехід до нової гуманістичної цивілізації. Характерною складовою формування гуманістичної цивілізації виступає існування нової освітньої парадигми. Ви-

хід людства з кризи інформаційного суспільства залежить від здатності людей створювати та запроваджувати інновації. Суспільство в цілому та держава впливають на систему організованої освіти. На думку вітчизняних теоретиків освіти (Н. Розова, О. Долженко, Н. Юдіна та ін.), сенс інновацій полягає в оволодінні студентами такими вміннями та навичками, як уміння передбачати, прогнозувати, орієнтуватись у складних умовах реального життя. Поставлені завдання передбачають вибір ціннісних орієнтирів, в основу яких покладено поняття «доброта», «чуйність», «дружня турбота», «гідність», «справедливість», «раціональність», «толерантність» та «самодостатність». Ці пріоритети знаходять вираження в новому світорозумінні [4, с. 149].

Л. Белова у своєму дисертаційному дослідженні, визначаючи перспективи розвитку освіти й завдання навчання підростаючих поколінь, стверджує, що світова освітня спільнота однозначно доходить висновку про те, що сучасне інноваційне навчання має перед собою як мінімум дві основні мети. Перша – виховати здатність до «передбачення», випередження подій, зорієнтувати людину на свідомий вибір альтернатив. Друга мета – навчити дотримуватися принципу «співучасті», що передбачає участь індивідів і цілих суспільств у процесі прийняття важливих рішень на всіх рівнях – від локального до глобального [5].

Сьогодні вчені констатують бездуховність освітнього процесу. Ми маємо змогу спостерігати, як потроху розвалюється весь складний механізм нашої освіти. Формально ми ще намагаємось щось змінити, затримати цей руйнівний процес, впроваджуючи «болонські» методи навчання, різноманітні інтегровані уроки і т.ін. Але змінювати потрібно не форму, а сам зміст навчального процесу. Освіта – це насамперед складне переплетіння стосунків, почуттів, це щоденні пошуки і щоденне спілкування, це залучення до знань, а не просто засвоєння інформації. Адже знання – це щось живе, актуальне для особистості, відчуте і пережите, віднайдене. Освіта має бути не передачею вже існуючого знання, але його творенням спільними зусиллями учасників педагогічного процесу [6, с. 24].

Життя людини в інтелектуальному, інформаційно насиченому середовищі, створюваному в процесі розвитку інформаційної інфраструктури суспільства, породжує нові можливості для її освіти із самого раннього віку протягом усього життя. Використання цих можливостей вимагає створення принципово нової освітньої системи. Це можливо тільки на шляху гуманізації освіти й виховання людини нового мислення, починаючи зі шкільної лави. Освіта і виховання є основним шляхом перебудови людського мислення й моралі. Якщо це завдання відповідно не вирішується, то сучасні технології можуть призвести не до розвитку особистості, а до її деформації через невідповідне використання комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, зловживання нею.

Демасифікація особистості й культури в інформаційній цивілізації створює принципово нове освітнє середовище. Воно передбачає не сприйня-

тя вже готових модулів реальності, а постійне самостійне їх конструювання. Освіта в інформаційній цивілізації це – відкрите, індивідуалізоване, творче знання через безперервну освіту і самонавчання протягом усього життя людини [7].

На початку XXI ст. перед наукою і практикою постала проблема визначення нової ролі освіти, окреслення вимог, яким мають відповідати національні освітні системи, щоб допомогти людині адаптуватися до швидкозмінюваного соціально-економічного середовища. Такий науковий пошук стає невіддільним від теоретичних та прикладних досліджень у руслі тенденцій постіндустріального розвитку, економіки знань, які змінюють парадигму освіти. Серед основних напрямів сучасних зарубіжних досліджень, які проголошують необхідність змін у сучасній освіті, втілення нового освітнього ідеалу – творчої особистості, можна виділити наступні концепції:

- розробка і впровадження системи творчого мислення, суть якої полягає у використанні оригінальної методики «інтелектуального інсайту» для розвитку в людині здібностей інтуїтивного мислення (Едвард де Боно);

- дослідження поєднання навчально-виховного процесу з науковою діяльністю, співвідношення ідеалів та норм науки з ідеалами художньої творчості (Дж. Алєн, К. Уїлфорд, Р. Дьордер, С. Гроссман, М. Кінг та інші);

- впровадження ключових філософських концепцій недосконалої і рефлексивної в умовах відкритого суспільства в стратегію життя й бізнесу (Дж. Сорос).

Отже, пріоритетність та цінність освіти в житті суспільства є незаперечною, причому для системи освіти характерною є не лише закономірна залежність змін від суспільно-економічних перетворень, але й створення освітою такого суспільства, яке розуміє важливість загальнонародних справ і завдяки освіті забезпечує їх виконання. Це обумовлено, за твердженням В. Андрущенко, передусім, тим, що «освіта – це суспільний процес розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально-значущим досвідом, утіленим у знаннях, уміннях і навичках творчої діяльності, чуттєво-ціннісних формах духовно-практичного освоєння світу» [8, с. 110].

Освіта як процес носить суспільний характер, здійснюється в суспільстві і за суспільно визначеними стандартами, саме суспільство визначає суть і спрямованість освіти, її результативність, пріоритети і цінності освітнього процесу. Тобто, в умовах динамічних змін освіта має стати революційною силою трансформації, однією з рушійних сил на шляху до вищої форми суспільного розвитку [9, с. 352-353].

Формування сучасної системи цінностей освіти зумовлено низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх доцільно залічити кардинальні зміни у соціальному та економічному житті нашої країни; невідповідність освіти вимогам часу, ринку праці, інтересам і потребам кожної людини, і, насамкінець, але найважливіше – зміни власної парадигми системи освіти. Зовнішні чинники зна-

ходяться, передусім, у площині глобальних інтеграційних процесів, що відбуваються у світі; високого рівня інформаційно-комунікаційних технологій, які суттєво впливають на формування нових ціннісних орієнтирів життєдіяльності суспільства загалом та освіти зокрема [10].

Тому важливо, щоб система освіти не тільки сприяла становленню нової системи цінностей, яка б дозволила людям швидше адаптуватися у новому суспільстві, що модернізується, але й не розгубила на шляху до цивілізованого майбутнього духовні цінності, ідеали та традиції свого народу. Отже, для системи освіти сьогодні обов'язковим є дотримання культурологічних принципів, які відіграють координуючу роль у процесах інкультурації й адаптації людини у соціокультурному просторі, що глобалізується [11].

В. Молодиченко зазначає, що за нових соціально-економічних умов освіта отримує високий статус, оскільки вона може сприяти переходу до інформаційного суспільства та формуванню пріоритетів розвитку держави. Освіта є могутнім фактором розвитку духовної культури української політичної нації, вона ж може стати дійовим механізмом формування та поширення глобальних цінностей, а також сприяти пошуку компромісів між традиційними національними цінностями та цінностями глобальної культури. Із урахуванням цього ключовими стратегічними пріоритетами розвитку української системи освіти В. Молодиченко називає такі:

- побудова національної системи освіти на засадах формування освіченої творчої особистості та забезпечення пріоритетного розвитку людини;
- функціонування та реформування вітчизняної освітньої системи на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських і гуманістичних духовних цінностей;
- забезпечення достатньої ціннісної і знаннєвої відкритості вітчизняної системи освіти для систем освіти інших країн і з одночасним досягненням високого якісного рівня прогресивних національних систем освіти [12, с. 92-94].

Нинішній етап формування українського суспільства потребує передусім активізації громадянського виховання як основи соціалізації, розвитку особистості, здатної до демократизації суспільного життя на засадах рівності, взаємної відповідальності й почуття власної гідності. Виховання громадянських цінностей має допомогти молодим людям долати апатію, навчити здійснювати громадянську діяльність, розв'язувати соціальні проблеми. Формування громадянських цінностей – це процес засвоєння особистістю соціокультурного досвіду, який дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною.

Характеризуючи підсистему громадянських цінностей, професор М. Боришевський відносить до неї такі цінності: патріотизм (любов до рідної землі, до свого народу, держави); інтерес до історії рідного краю; шана до видатних людей, героїв, які вірно служили народові; діяльна участь у збереженні та примноженні традицій народу; національна свідомість та самосвідомість (прагнення до

ідентифікації із своїм етносом, нацією, толерантне ставлення до інших етносів); правові цінності (правова вихованість, законослухняність, правова культура, захист Конституції, державних символів); належне ставлення до національної культури, зокрема мови [13, с. 23-24].

У перехідних суспільствах при формуванні демократичного світогляду студентської молоді важлива роль належить громадянській освіті. Вона має закладати основи демократичної ментальності, формувати конституційну культуру громадськості, сприяти громадянській соціалізації молоді. Ключовими аспектами системи громадянської освіти постають питання функціонування найважливіших сфер суспільного життя. А це означає, що громадянська освіта так чи інакше повинна бути втілена у змісті всієї системи освіти суспільства як комплексний напрямок навчально-виховної роботи, що поєднує в собі, головним чином, елементи політичної, правової і етичної освіти.

Перед громадянською освітою стоїть відповідна мета – сформувати особистість, якій притаманна демократична культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі в суспільному житті. Серед завдань громадянської освіти, як зазначає В.Огнев'юк, необхідно виділити:

- надання громадянам знань про демократичні здобутки сучасної цивілізації, демократичні надбання й традиції України;
- формування мотивації, основних умінь і критично-конструктивного мислення, необхідних для відповідальної участі в суспільно-політичних процесах;
- сприяння у формуванні активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні;
- створення умов для набуття молоддю досвіду громадянської діяльності та комунікативної взаємодії [14, с.115].

Сьогодні цінуються вміння швидко мобілізуватися, схопити ситуацію, маніпулювати, аналізувати, знаходити те, що можна швидко продати, оперувати категоріями порівняння та кількісних розрахунків. Усе перелічене веде до розвитку кмітливості, мислення, поверхового оперування фактами: знання та людина, котра ними володіє, перетворюється на товар, інструмент для здобуття результатів.

Очевидним є вплив домінуючої орієнтації на систему освіти. Метою навчання стало накопичення інформації, яка може бути корисною на ринку праці. Мотивом навчання стає не інтерес до пізнання, осягнення, а здобуття освіти, яка має високу майнову вартість.

Трагічними наслідками домінування в освіті ринкової орієнтації є те, що особистість не розвивається, втрачає свою індивідуальність, спрямовує свої зусилля на ринкові марки, зовнішні атрибути, культ нагромадження цінних речей, які створюють для неї престижну оболонку. Усе це веде до знеособлення людини, беззмістовності життя, втрати сенсу буття та індивідуальності, невдоволення, без-

цільності існування, відриву людини від природи, саморуйнування [15, с.361].

Тому сьогодні перед системою освіти гостро постала проблема формування особистості, котра обирає орієнтацію буття (принцип бути), що забезпечує реалізацію власних сил та можливостей, проникнення силою свого розуму вглиб явищ, розуміння їх суті і т.ін.

Залежно від відповіді, яку дають особа чи суспільство про зміст людського існування, формується уявлення про цінність освіти як одного з діючих способів передачі майбутнім поколінням свого розуміння людського життя.

О.Нікіфоров вважає, що цінність освіти необхідно розглядати з трьох позицій: як цінність державну; цінність суспільну; цінність особистісну. Перші дві цінності освіти відображають колективну, групову значущість цього культурного феномена, і в радянський період саме вони виступали в багатьох педагогічних концепціях на перший план. Останнім часом пріоритет віддається особистісній цінності освіти, індивідуально мотивованому, упередженому ставленню людини до її рівня та якості [16].

Напевне існує тісний зв'язок між визнанням особистісно-орієнтованої цінності освіти і тенденцій до розуміння освіти як неперервного процесу, що протікає протягом усього життя людини. Освіта здатна не лише підтримувати на належному рівні цінності суспільства, цінності соціуму, але й збагачувати, примножувати та розвивати їх.

Сучасна освіта прагне до реалізації гуманістично спрямованого навчання, яке формує систему життєвих цінностей - здоров'я, пізнання, впевненості у собі, ціннісного ставлення до людей, світу, що позитивно діє на інтенсивність та стійкість мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, а через засвоєння основних цінностей створюється основа для формування мотивів професійної спрямованості майбутніх спеціалістів.

Освіченість не є засобом формування людини загалом, вона створює людину в конкретному суспільстві, відповідній до потреб даного суспільства, таку, яка усвідомлює цілі його розвитку та слугує їх реалізації. Таким чином, цінність освіти полягає в тому, що вона, з одного боку, готує людину до життя у наявному суспільстві, а з іншого - формує у людини здатність приймати незалежні, автентичні рішення, щоб позитивно змінювати себе та суспільство, в якому живе.

Глобалізація впливає на всі грані життя особистості та суспільства. Невід'ємною частиною соціальної реальності є і система освіти. Звідси впливає, що зміна фундаментальних характеристик соціального буття тягне за собою зміну певних параметрів освіти, трансформацію цінності буття, цінності освіти і цінностей в освіті.

Принципи і напрямки сучасної освіти відображають глобальні тенденції сучасного світу, які

проявляються у процесах демократизації, глобалізації, регіоналізації, поляризації, маргіналізації і фрагментації. Тобто, зміна тенденції в освітньому просторі відображає загальний напрям змін у світі. Про освіту можна говорити як про цінність, процес та результат. Традиційно, освіта володіє практичною (цінність отриманих знань) та символічною цінністю (цінність того соціального статусу, символом якого є диплом). Цінність освіти та знання – параметр, притаманний як традиційним, так й індустріальним суспільствам, проте, у сучасному постіндустріальному світі освіта має ще й вартість – у тому значенні, що продукти, створені у сфері освіти, чи, так званому, інформаційному секторі, містять у собі елементи створеної знаннями вартості [11].

На початку XXI ст. необхідно накреслити ті основні ознаки, що визначатимуть освіту в новому тисячолітті. Зокрема В.Шейко та Ю.Богуцький наводять наступні ознаки.

Освіта для XXI ст. покликана бути освітою для всіх. Наслідком подальшого просування нашої цивілізації стало те, що люди без освіти дедалі більше витісняються за межі умов життя, гідних людини. Тому обмеження права на освіту, у тому числі і її незадовільна якість, ведуть до інтелектуальної та культурної деградації особистості, що несумісне зі сталим розвитком. Освіта для XXI ст. повинна стати смислоутворюючим стрижнем етичної домінанта. Йдеться не тільки про необхідність виховання нового покоління в дусі миру, взаєморозуміння й терпимості. Не менш важливим імперативом буде в XXI ст. й екологічне виховання, а ще ширше — формування у кожної людини глобальної етики і глобальної відповідальності як принципових норм нового гуманізму для нового єдиного й цілісного світу. Освіта для XXI ст. покликана носити творчий і новаторський характер. У світі, де мінливість стала ознакою не тільки наукового й технологічного прогресу, а й способу життя мас, школи та університети зобов'язані як передавати новим поколінням раніше накопичені знання, так і готувати їх до вирішення проблем, з якими особистість і суспільство ще ніколи не стикалися. Освіта для XXI ст. повинна будуватися на науково-обґрунтованих знаннях. Тільки за цих умов вона може формувати особистість, здатну до теоретичного і критичного мислення. Нарешті, освіта для XXI ст. повинна бути різноманітною, адекватною культурному й етнічному розмаїттю людства, такою, що задовольняє всебічні потреби соціально-професійних і конфесійних груп, так само, як і індивідуальні духовні потреби [7, с. 231-232].

Отже, сьогодні освіта є беззаперечним атрибутом людини нового тисячоліття, людини, яка здатна сприймати виклики XXI століття, діяти професійно і свідомо, людини, яка готова зберегти ціннісні надбання попередніх поколінь, примножити і передати їх спадкоємцям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головатий Н.Ф. Социология молодежи: Курс лекций / Н. Ф. Головатий – К., 1999.
2. Роганова М. В. Інноваційні підходи у навчанні і вихованні духовної культури студентів ВНЗ / М. В. Роганова // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки.- [Зб. наук. праць]. – К. : КМУ, 2009. – Вип. 12. – 274 с. – с. 173-185
3. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання: Наук. –метод. зб. – [За заг. ред. Сухомлинської О. В.]. – К. – 1997. – 224 с. – с. 8-12
4. Кадієвська І. А. Гуманістичні цінності освіти в контексті глобалізації суспільства / І. А. Кадієвська [Монографія] – Одеса: Астропринт, 2010. – 176 с.
5. Белова Л. О. Виховна система сучасного ВНЗ: соціологічні аспекти аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора соціолог. наук: спеціальність 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології»/ Л. О. Белова. – Харків, 2005. – 38 с.
6. Буцяк І. Д. . Проблема забезпечення пріоритету духовного у сучасному освітньому просторі І. Д. Буцяк // Тези міжнар. наук. конф. «Духовність. Культура. Людина». – Львів, 15-16 квітня 2010. - Львів: Львівський національний університет імені І.Франка, 2010. – 174 с. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty/Phil/tezy_dkl_2010.pdf
7. Шейко В.М., Богущкий Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX - початок ХХІ ст.) / В. М. Шейко, Ю. П. Богущкий [Монографія]. — К.: Генеза, 2005. - 592 с.
8. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: [Монографія] / За ред. Кременя В.Г. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
9. Жижко Т. А. Місце та роль університету в системі освіти / Т. А. Жижко // Гілея (Наук. вісник): Зб. наук. праць. - К., 2009. – Випуск 28. – 474 с. – с. 352-360
10. Ващенко К. М. Ціннісні засади сучасної системи освіти / К. М. Ващенко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_73/Vashchenko.pdf
11. Кривко Т.А., Чуйко Г.В. Ціннісні пріоритети освіти в умовах глобалізаційних змін / Т. А. Кривко, Г. В. Чуйко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Psihologia/8_krivkochuyko.doc.htm
12. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: (філософський аналіз)/ В.В.Молодиченко. – К.: Знання України, 2010. – 383 с.
13. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання: [Наук.-метод. зб. / За заг. ред. Сухомлинської О. В.; АПН України]. – К. – 1997. – С. 21-25.
14. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк [Монографія]. – К. Знання України, 2003. – 450 с.
15. Левченко Т.І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах / Т. І. Левченко [Монографія]. - Вінниця: вид-во «Нова книга», 2002. - 512с.
16. Кривко Т.А., Поліщук О.М. Цінності в освіті та цінність освіти / Т. А. Кривко, О. М. Поліщук [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://intkonf.org/krivko-ta-kpsihn-polischuk-om-tsinnosti-v-osviti-ta-tsinnist-osviti/>